

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 82-1:82.09:811.124'06:37.01

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.34.28>

Людмила Шевченко, канд. філол. наук, доц.

ORCID: 0000-0001-7876-6733

e-mail: ludshvchenko@medievist.org.ua

Український медичний ліцей

Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, м. Київ, Україна

МОГУТНЄ БЕЗСИЛЛЯ СЛОВА

[Radke A. E. *Laudes Ucrainae*. – Würzburg: Königshausen & Neumann, 2023. – 360 p.]

У збірці віршів, написаних латинською мовою, "Laudes Ucrainae – Хвала Україні" Анни Елізи Радке виразно заявлена громадянська позиція поетеси з Німеччини та її ставлення до російсько-української війни. Вірші були створені впродовж лютого–березня 2022 р., як негайна реакція на російську агресію; блискавичністю своєї появи і точністю формулювань вони перевершили багато тогочасних офіційних текстів.

Анна Еліза Радке народилася 1940 р. у Гамбурзі; за освітою – класичний філолог, вивчала також середньовічну латину, славистику, філософію, християнську лютеранську теологію; Dr. Phil., Magister Artium з філософії, професор кафедри класичної філології Марбурзького університету Філіпа. Перші переклади з латини класичних авторів, а трохи згодом – власні вірші латиною А. Е. Радке почала писати ще у студентські роки. Її різножанрова бібліографія включає, зокрема: збірки віршів латинською мовою – "Musa exsul" (1982), "Harmonica vitrea" (1992), "In reliquiis Troiae" (1995), "Ars paedagogica" (1998), "Cantica spiritualia", (2007), "Molossula" (2009), "Iubila natalicia" (тримовна збірка: латинською, німецькою, польською, 2009), "Finis amorum" (2012), "Dialogi" (латиномовні п'єси, 2015), "Io et Dio" (2021), "Laudes Ucrainae" (2022). Переклади з латинської мови: "Мій Марбурзький Гораций" (1990), "Катул" (1992), "Крихка ідилія" (еклоги Вергілія, 2013). Переклади з німецької латинською мовою: "Florilegium Eichendorffianum" (2010), "Aliquid de pumilionibus" (2015), "Quam mirabilis est Panama" (2017)¹. Латиномовні твори Анни Елізи Радке для дітей (переважно вірші)² – важлива частина педагогічної діяльності, спрямована на зародження інтересу до античної культури й латинської мови в дошкільнят і молодших школярів.

За словами Яни Ростропович, доктора класичної філології, професорки Опольського університету (Польща), у передмові до першого видання "Laudes Ucrainae" – немає мови, більш відповідної за латину, для опису цієї війни, що несе загрозу основним духовним і матеріальним надбанням, перевіряє на міцність нашу відданість демократичним принципам; адже латинська мова – спільна мова європейців упродовж багатьох століть, якою і нині народам світу передаються культурні й цивілізаційні цінності. Сама Анна Еліза Радке вкладає у вибір мови ще одне, надзвичайно важливе для неї і для нас значення: "Laudes Ucrainae – книга, яка латинською мовою своїх віршів покликає показати, що Україна належить до європейської культури, вона стоїть на міцному фундаменті греко-римської античності, латиномовних Середньовіччя та Відродження" (з анотації до другого видання); "(...)

я хотіла б своїми текстами (...) якомога чіткіше засвідчити приналежність України до європейської культурно-ціннісної спільноти, включивши її в контекст європейської літератури" (з післямови у другому виданні).

Хоча від написання перших віршів про російсько-українську війну минуло трохи більше року, збірка "Laudes Ucrainae" була видана вже двічі: вперше у квітні 2022, а в жовтні того ж року здана до друку її істотно доповнена версія (у квітневій збірці – 13 віршів на 31 сторінці, у жовтневій – 63 вірші на 360 сторінках). Перше видання – двомовне: поезії латинською мовою доповнені ілюстраціями Ришарда Валька й авторським перекладом німецькою, друге – полімовне: більшість віршів мають шість мовних версій: латинську, іспанську, німецьку, польську, французьку, українську. Латинська та німецька належать Анні Елізі Радке, переклад іншими комунікативними мовами здійснили колеги авторки, неолатиністи з різних європейських університетів: іспанською – Sandra Ramos, польською – Joanna Rostropowicz, французькою – Alaeno van Dievoet, українською – Людмила Шевченко. Значення такої шестимовної поетичної збірки на тему російсько-української війни важко переоцінити – як сказано у вірші "Ad Ludmillam (До Людмили)": *О, якби ж я могла віршем тирана убити! // Знала б закляття, які знищать його у двобой! // Слово проймає того, хто не увесь скам'янілий. // Музи мовчать між гармат, але підносять набої.*

Перший вірш, що дав назву збірці, починається словами: *Vere novo rursus splendescit caeruleus aether // Quis pelli similis sine nubibus ullis // Aspice vexillum, quo fortis Ucraina superbit!* Вже ця перша рефлексія містить два посилання на всесвітньо відомі тексти: Псалми Давида та поезію Вергілія: 1) *extensus pelli similis* (Ps. 103; 2) – *extendens caelum sicut pellem*; 2) *At, quatenus mundus convexo pondere nutat* (Verg. Ecl. IV, 50–52). Загалом понад половину віршів у першій редакції збірки містять рядки чи назви-ремінісценції із класичної римської поезії та Святого Письма. У перевиданні змінюється співвідношення знаків античності, християнства й сучасності – остання впевнено домінує: мотиви, ремінісценції, цитати, образи християнства зустрічаємо в 14-х віршах; античність (алюзії, цитати, згадки про письменників, історичних діячів, міфічних персонажів) – у 23-ти віршах; сучасність, XIX–XXI ст. (імена і цитати політиків, письменників, спортсменів, згадки про відомі події) – у 27-х віршах. Отже, обидва видання збірки Анни Елізи Радке свідчать: новолатинським творам XXI ст., як і значно ранішим за них, властива виразна інтертекстуальність. Античні

¹ Index omnium operum Annae Elysi Radke: https://la.wikipedia.org/wiki/Anna_Elysi_Radke² Nähe in der Distanz: Latein und Griechisch 2.0 https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/klassphil/Veranstaltungen/Kommende_Veranstaltungen/DAV_programm_2022_korr04_LR.pdf [25.09.2022]

мотиви легко розпізнати не лише в змісті, а й у формі: у збірці є вірші, написані гекзаметром, елегійний дистихом, ямбом; навіть за назвами легко вирізнити такі традиційні поетичні види як панегірик, генетліакон, утішання, інвектива. Завдяки цьому збірка має не лише естетичну цінність, а й може слугувати матеріалом наукових досліджень інтертекстуальності, використовуватися викладачами на заняттях з латинської мови – і не лише як ілюстративний матеріал під час вивчення граматики й синтаксису, а й для вивчення на пам'ять, декламування віршів мовою оригіналу, закріплення знань із міфології, розвитку асоціативного та критичного мислення.

Впізнавані сюжети й образи з античної та християнської культури найчастіше слугують увиразненню художнього змісту віршів, їхнього настрою, наприклад, іронії й докірливості в "Ad cancellarium (До канцлера)", осуду в "Ad matres militum Russicorum (До матерів російських солдатів)", чи захвату і надії в "David et Goliath (Давид і Голіаф)". Також антична міфологія допомагає авторці говорити на невимовно болючі теми військових злочинів: вірш "De Tereo altero (Про нового Терей)", чи "De Baltassare altero (Про другого Балтазара)".

Нечисленні вірші зі збірки, що не є класичними прикладами інтертексту, не менш, а можливо, навіть більш поетично витончені. Наприклад, "Carmen vernale (Пісня весни)":

Люди без дому. Житла безлюдні.
Змії залізні чаються в траві.
І несподівано – щебет весняний.
Дрозде, здоров будь!
Та й ми ще живі!¹

Або "De assimilatione hominum et animalium in tempore belli (Про подібність людей і тварин у часи війни)":

(...) Тікали, немов лисенята у нору – в підвал,
Принишкли, мов сарни, чекали сигналу відбою.
Так схожі звірята у лісі і діти,

які

Заскочені в рідному місті страшною війною.

Щодо сюжету цього вірша, то Анна Еліза пише в післямові до другого видання: "Як поетка, на дитинство якої припала Друга світова війна, та ще й в Німеччині – з бомбардуваннями, внутрішніми переміщеннями (мама сама з двома малими дітьми!), бомбосховищами та

сиренами – я не могла уявити, що майже через 80 років спалахне інша війна в Європі, і що одна з моїх, можливо, останніх книг буде присвячена народу, який – на відміну від німців – безневинно потерпає, відстоюючи свою країну в загарбницькій війні, і який я хотіла б належно вшанувати своїми текстами". Почуття глибокої симпатії, співчуття, бажання допомогти переповнюють всю поетичну збірку, як, наприклад, у вірші "De ruinis Chioviae (Про руйнування в Києві)"²:

(...) Місто величне, тиран захотів тебе взяти,
Та не сприяють боги кровожерним потворам.
Києве любий, загояться рани глибокі,
І аж тоді уже келихи разом знімемо.
А доти – нічого, крім "Нумо іще будувати!"

Поетичну уяву авторки хвилюють різноманітні події цієї війни та причетні до неї особи. Як слушно зауважила в післямові до другого видання збірки сама Анна Еліза Радке: "Алюзії до архетипів і сюжетів грецької міфології та класичних текстів Катюла, Вергілія, Овідія затіняють плинне в поточних воєнних подіях і дозволяють побачити їх у вічному світлі європейської історії та культури, надаючи героям значення, яке виходить за рамки щоденних новин". Вірші А. Е. Радке звернені до різних станів суспільства, найчастіше – до bellatores і laboratores: 1) про захисників Зміїного острова: [росіяни] *В шалі дурному усе зруйнували дощенту, // Навіть землі вони болю хотіли завдати. // Острів дивився услід їм зневажливо й мовчки. // Острів у серці поніс смерті справжніх солдатів* ("De insula Anguinea (Про Зміїний острів)"); 2) [український землероб] *Не злякався ракет, а роботу робив, // Щоб своїх і чужих годувати людей. // Плугом землю торкав, духом смерть подолав. // О, наскільки залізний вік крашій за цей!* ("De aurea aetate (Про Золотий вік)").

Мистецтво має властивість розраджувати і заспокоювати – як творця, так і тих, хто сприймає і цінує його роботу. Ця книга як "утішання поезією" потрібна не лише в Україні, а й загалом європейській культурі. В авторській післямові в другому виданні Анна Еліза Радке добре пояснює, чому: "Оскільки минущість і смертність людини ніде не відчутні так, як на війні, то і прагнення до безсмертя особливо велике саме під час війни, щоб надати безглуздому вмиранню сенсу. І я спробувала це зробити через на позір безсиле (насправді – могутнє!) слово".

Надійшла до редколегії 18.04.23

Ljudmyla Shevchenko, PhD (Philol.), Associate Prof.

ORCID: 0000-0001-7876-6733

e-mail: ludshevchenko@medievalist.org.ua

Ukrainian Medical Lyceum of the Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

THE POWERFUL WEAKNESS OF A WORD

[Radke A. E. *Laudes Ucrainae*. – Würzburg: Königshausen & Neumann, 2023. – 360 p.]

¹ Тут і далі переклад віршів А. Е. Радке – Людмили Шевченко.

² Пародія на вірш Горация "Нумо пити...".